
MAARİF TEFTİŞ RAPORLARINDA MENTEŞE SANCAĞI İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ (1915-1917)

Mustafa GENÇOĞLU¹

Öz

Bu araştırmanın konusunu teşkil eden 1915-1917 arası Menteşe sancağındaki ibtidâilerin teftişleri, iki ders yılını kapsamaktadır. Bu süreçte, Muğla (sancak merkezi), Fethiye, Marmaris, Milas, Köyceğiz, Bodrum kazalarındaki ve bu kazalara bağlı köylerdeki ibtidâiler teftiş edilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Fonu Heyet-i Teftişiyeye Kataloğu'nda bulunan bu teftiş raporları, eğitim çalışmaları açısından okul binalarının durumu, eğitim araç-gereçleri, öğrencilerin devamı, öğretim kadroları, tedrisatın niteliği gibi birçok değerli bilgiyi ihtiva eden eşsiz kaynaklardır. Bu çalışmada I. Dünya Savaşı esnasında Menteşe sancağındaki ibtidâiler, teftiş raporlarındaki veriler ışığında incelenerek değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu vesileyle Muğla eğitim tarihine de katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Menteşe, Muğla, ibtidâiler, teftiş, maarif teftişleri, Osmanlı Eğitim Sistemi.

---

¹ Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

E-posta: mgencoglu68@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-5276-7241.

Makale gönderilme tarihi: 8 Ekim 2018. Makale kabul tarihi: 19 Kasım 2018.

Makale türü: Araştırma Makalesi

PRIMARY SCHOOLS OF THE SANJAK OF THE MENTESE IN THE EDUCATION INSPECTION REPORTS (1915-1917)

Mustafa GENÇOĞLU

Abstract

The inspections of the primary schools in the sanjak of Mentese between 1915-1917, which is the subject of this research, consist of two school years. In this process, the primary schools in Muğla (the center of sanjak), Fethiye, Marmaris, Milas, Köyceğiz, Bodrum districts and the villages belonging to these districts were inspected. These inspection reports, in the Catalogue of *Heyet-i Teftişiye* of the *Maarif Fonu* in the Prime Ministry Ottoman Archives are unique sources that contain many valuable information such as the situation of school buildings, educational materials, student attendance, teaching staff, quality of teaching in terms of the education studies. In this study, the primary schools in the sanjak of Mentese during the First World War will be examined and evaluated in the light of the datas in the inspection reports. Thus, it is aimed to contribute to the historical studies about the history of the education of Muğla.

Keywords: Mentese, Muğla, primary schools, inspection, education inspection, Ottoman educational system.

Giriş

II. Abdülhamid döneminde ilköğretimin ıslahı ve yaygınlaştırılmasına yönelik önemli adımlar atılmış ve bu hususta ciddi bir başarı da sağlanmıştır (Kodaman, 1999: 164). II. Meşrutiyet idaresi de, ilköğretime ilk defa bütçeden para ayırarak (Ergün, 1996:194), ibtidâilerin sayısı ve eğitim kalitesinin artırılması için ciddi bir irade ortaya koymuştur. Bir yandan temel sorunlardan bina ve öğretmen sıkıntısını aşılmaya çalışılırken, diğer taraftan ilköğretimin yapısı ve işleyişine dair önemli yeniliklere gidilmiştir. Bu bağlamda 1913'te çıkarılan *Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati* Türkiye'de modern ilköğretim sistemi için bir dönüm noktasıydı.² II. Mahmud'dan beri uygulanmaya çalışılan zorunlu eğitim, bu kanunla kesin bir şekilde teyit ediliyor,³ ilk defa ilköğretim parasız hale getirilerek, devam mecburiyeti destekleniyordu (Unat, 1964: 39). *Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati* rüştiyeleri, ibtidâilerle birleştirilerek ilköğretimi ve dolayısıyla zorunlu eğitimi iddialı bir şekilde 4 yıldan 6 yıla çıkarmaktaydı (Ergün, 1996: 204; Nurdoğan, 2016: 123). Bu eğitim süreci de her biri 2 yıl süren *devre-i ulâ*⁴, *devre-i mutavassıta* ve *devre-i âliye* olmak üzere üç devreye ayrılarak, kapsamlı bir ders programı ortaya konmuştur.⁵ Bu dönemin sonuna doğru, eski usul eğitim veren sıbyan mekteplerinin çoğu kapatılarak, müfredatları zenginleştirilen ibtidâilere dönüştürülmüştür (Akyüz, 2013: 270). Tüm bu iyi niyetli atılımlar, öğretmen yetersizliğinden (Nurdoğan, 2016: 126) ve bütçe darlığından dolayı beklenen sonuca ulaşamamıştır. 1914'te patlak veren I. Dünya Savaşı, öteden beri eğitimin kronikleşmiş sorunları olan bina, öğretmen ve para sıkıntısını daha da büyötmüştür.

II. Meşrutiyetin maarif yönetimi, denetim ile eğitim kalitesi arasındaki ilişki üzerinde durmuş, teftiş hizmetlerinin teşkili ve kaidelerinin belirlenmesi

² Kanun 10 fasıl 101 maddeden oluşmaktadır. Kanun'un orijinali, 1913'te devlet matbaasında basılmıştır (*Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati*, 1329). Ayrıca Düstur'da (II. Tertib, V, 1333: 804-823) ve Faik Reşit (Unat)'ın derlediği Maarif Düsturu'nda (I, 1927: 8-31) yayınlanmıştır. Yeni yazıya çevrilmiş hali de Reşat Özalp'ın eserinde (1982: 83-102) yer almaktadır.

³ Tarihi süreç için bkz. (Mahmud Cevad, 2001: 3-5, 426; Berker, 1945: 3, Akyüz, 1994: 4, 5, 16).

⁴ *Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatinde devre-i ulâ, devre-i ibtidâi* olarak geçmektedir (*Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati*, 1329: 7).

⁵ Buna göre İbtidailerde verilen dersler şunlardı: *Kur'an-ı Kerim, Malumât-ı diniye, Kıraat ve hat, Lisân-ı Osmanî, Coğrafya, Hesap ve hendese, Tarih, Dürüs-ı eşya, Malumât-ı tabiiye ve tatbikatı, Hıfzıssıhha, Malumât-ı medeniye ve ahlakıye ve iktisadiye, Elişleri ve resim, Gınâ* (ilahi ve vatani manzumeler), *Terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları, Tâlim-i askerî* (erkek öğrenciler için), *İdare-i beytiye* (ev idaresi) ve *dikiş işleri* (kız öğrenciler için) (Ergün, IV, 1942: 1174-1175; Aytekin, 1991: 58-59). Böylelikle ders programına resim-iş, beden eğitimi ve müzik dersleri konulmuş oluyordu (Koçer, 1991: 193).

yönünde önemli adımlar atmıştır. Osmanlı'da başlangıç olarak 1838'e kadar götürülebilen⁶ maarif teftiş hizmetlerinin bu sürece kadarki gelişimi göz önüne alınırsa, bu hususta II. Meşrutiyet döneminin çok kısa bir sürede daha fazla yol kat ettiği görülür.⁷ Nitekim bu dönemde peş peşe yapılan düzenlemelerle maarif teftiş sistemi, Cumhuriyet'in devralacağı daha kurumsal ve işlevsel bir hale getirilmiştir.

Dünya Harbi öncesi teftişteki bu önemli gelişim, savaşın yıkıcı etkisinden nasibini alan eğitim sistemini, bir nebze olsun ayakta tutmaya yardımcı olmuştur. Savaş boyunca maarif teftişlerine ciddiyetle devam edilmiş, müfettişler vasıtasıyla okullar mutad olarak denetlenerek sorunlar ve çözüm önerilerini içeren birçok rapor tanzim edilmiştir. Bu araştırmanın konusunu teşkil eden 1915-1917 arası Mentеше sancağındaki ibtidâilerin teftişleri, iki eğitim-öğretim yılını kapsamaktadır. 1915-1916 ders yılındaki teftişler, 16 Haziran 1332'de (29 Haziran 1916) tamamlanmıştır.⁸ Bir sonraki yıla ait 1332-1333 (1916-1917) eğitim-öğretim yılının teftişi, Müfettiş Şaban Hilmi tarafından 29 Teşrin-i Evvel 1332 (11 Kasım 1916)- 9 Mayıs 1333 (9 Mayıs 1917) tarihleri arasında yapılmıştır. Bu süreçte, bağımsız (liva) sancak statüsündeki Mentеше'nin⁹ merkez kazası Muğla olmak üzere mülhakatından Fethiye, Marmaris, Milas, Köyceğiz ve Bodrum kazalarındaki ve bunlara bağlı köylerdeki ibtidâiler teftiş edilmiştir.

Bu makalenin temel kaynağı olan bu raporlar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Fonu Heyet-i Teftişiye Kataloğunda (BOA.MF.HTF.) yer almaktadır. (1331-1332) 1915-1916 yılı raporları, 4/7 numaralı dosyada, müsvedde 9 varaktan oluşmaktadır. 5/32 numaralı dosyada bulunan 1332-1333 (1916-1917) yılı raporları ise toplam 19 varak, 32 sayfadır. Teftiş raporları, eğitim çalışmaları açısından okul binalarının durumu, eğitim araç-gereçleri, öğrencilerin devamı, öğretim kadroları, tedrisatın niteliği gibi birçok değerli bilgiyi ihtiva eden eşsiz kaynaklardır.

Bu araştırma ile savaş esnasında Mentеше sancağındaki ibtidâiler, teftiş raporlarındaki veriler ışığında incelenerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

---

⁶ Türk eğitim sisteminde teftiş hizmetlerinin kesin olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte bu hususta ilk adımın 1838 tarihli Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın layihasıyla atıldığı tespit edilmektedir (Su, 1974: 2, 53).

⁷ Osmanlı'da maarif teftiş sisteminin tarihi gelişimine dair detaylı bilgi için bkz. (Su, 1974; Nurdoğan, 2009: 193-220; Erdem, 2009: 55-91).

⁸ Araştırmadaki Rumi tarihlerin miladi tarihe çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu sitesinde yer alan Tarih Çevirme Kılavuzu programından yararlanılmıştır.

(<http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385>)

⁹ XX. yüzyılın başlarında Aydın vilayetine bağlı üçüncü sınıf bir sancak iken I. Dünya Savaşı öncesinde bağımsız sancak (veya liva) statüsüne geçirilmiştir (Soyluer, 2006: 111, 132).

Bu vesileyle Mentеше sancağı özelinde savaş dönemi eğitim tarihi çalışmalarına da katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Muğla Kazası

Mentеше sancağında 1915'te hususi bütçeden tahsisatı olan 106 ibtidâi¹⁰ ile bir idâdi, 30'a yakın köy mektebi, 35 medrese ve 8 Rum ve Musevi cemaat okulları bulunmaktadır. Eğitim-öğretimin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için tüm sancakta 127 okula daha ihtiyaç duyulmaktadır (BOA MF. HTF. 4/7, s.7-9).

Sancağın merkez kazası Muğla'da ise 1915-1916 ders yılı teftiş raporlarına göre 25 ibtidâi mektebi vardı. Ancak bina ve öğretmensizlikten dolayı bunlardan ancak 13'ünde eğitim verilebilmekteydi. Bu okullardan 6'sı öğretim kadrosunun savaşa katılmasından, 1'isi ise istifa sebebiyle kapanmıştı. Hâlbuki zorunlu eğitimin yapılabilmesi için 84 köye sahip Muğla kazasının bazı köyleri birleştirmek suretiyle 25 okulun daha açılması gerekmektedir.¹¹ Ayrıca Rum mekteplerinde de söz konusu eğitim-öğretim yılında tedrisat yapılmamıştır (BOA. MF. HTF. 4/7, s. 7). 1332-1333 (1916-1917) eğitim-öğretim yılında kazada açık bulunan Merkez Numune-i Terakki, Döğrek, Bayır, Ahi (Yatağan) zükûr (erkek) ve inâs (kız), Bozüyük, Eskihisar, Ula zükûr ve inâs, Karabörtlen (Karaböğürtlen), Yerkesik, Leyna (Turgud)¹² olmak üzere 12 mektep vardı (BOA.MF. HTF. 5/32, ek 3, s.1).

Muğla merkezdeki Şahidi, Dibektaş ve Sekibaşı İbtidâilerinin binaları eğitime uygun olmadığından 1915-1916 eğitim-öğretim yılında öğretmensizlikten kapalı kalan Numune-i Terakki Mektebi'yle birleşip, *mutavassıta* ve *âliye* sınıfları Sultani İbtidaisi'ne nakledilmiştir. Darülmualimin binasının alt katında bulunan Numune-i Terakki'ye, dördüncü şubenin açılmasına yönelik girişim, Sultanide üçüncü sınıf kurulup Edebiyat ve Fünun şubelerine ayrılacağı ve dolayısıyla binada yer kalmayacağından, askeriye tarafından işgal edilen eski İnas İbtidaisi

¹⁰ 1913-1914 Eğitim istatistiklerinde sancaktaki ibtidâi sayısı 42 olduğu (Alkan, 2000: 215) halde iki sene içerisindeki bu sıçramanın sebebi muhtemelen sıbyan mekteplerinin ibtidâye dönüştürülmesiyle ilişkili olmalıdır.

¹¹ Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatinin 8. Maddesine göre Nahiye Meclisi'nin veya Kaza Maarif Encümeninin gerekli görmesi, Vilayet Tedrisât-ı İbtidâiye Meclisi'nin kararı ve Valinin onayıyla komşu birkaç köy veya mahalle birleşerek ortak bir ibtidâi kurabileceklerdi. *Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati*, s. 4-5.

¹² Metinde Leyna olarak geçen köy, Akbayar'da (2003: 161) leyne, Line olarak geçmekte ve Mentеше müstakil sancağına bağlı Turgud nahiyesinin ismi olarak geçmektedir. Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu'nda (1946: 791) Leyne, 1946'da Turgut bucağına bağlı köy statüsündedir.

binasının tahliyesi sonrasına ertelenmiştir. Askerin binayı boşaltmasıyla Numune-i Terakki Mektebi buraya taşınacaktı (BOA.MF.HTF. 5/32, ek 3, s. 1). İnâs Mektebi ise idâdinin eski binasına nakledilmeyi bekliyordu (BOA.MF. HTF. 4/7, s.1). Nitekim 1916-1917 eğitim-öğretim yılında Muğla Merkez Erkek İdadisi leyli (yatılı) sultaniye çevrilmiş ve 50 öğrenciye yetecek derecede eksiklikleri giderilmiş olan Darümuallimin binasına taşınmıştır. Tahsisatı 1916 senesi bütçesine konulup yeni tesis edilen Merkez Ana Mektebi ile Numune-i Terakki ve İnâs İdadisi mektepleri açılmıştır (BOA.MF.HTF. 5/32, ek 3, s.4).

Merkez kazadaki bina sıkıntısı, köylerde daha da fazla hissediliyordu. Karabörtlen ibtidâi binası bir medrese odasından oluşan sağlıklı bir yapıydı. Denizabad nahiyesi merkezi olan Kesik köyündeki ibtidâi binası ise harap bir haldeydi (BOA. MF.HTF. 4/7, s. 7). Fakat bu okul da muhtemelen öğretmen bulunmadığından kapanmıştı.¹³ Ula İbtidâi Mektebi, 1916 yılı yazında asker tarafından işgal edildiği için tahribata uğramış, camlarının çoğu kırılmıştı (BOA.MF.HTF. 5/32, ek 4, s. 9). Keza bu problemin çözülmesine yönelik olarak bir önceki teftiş raporunda, çok zorunlu olmadıkça mekteplerin askeriye tarafından işgal edilmemesi hususunun Harbiye Nezareti'ne bildirilmesi istenmişti (BOA.MF. HTF. 4/7, s. 9). İnşası yarım kalan Kavaklıdere köyündeki (Kavaklıdere nahiyesi merkezi) okulun sıvası yapılamamış ve savaşta bulunmadığından camları da takılamamıştı. Bu yüzden okul, 1916-1917 eğitim-öğretim yılında kapalı kalmıştır (BOA.MF.HTF. 5/32, ek 3, s.4). Eğitim-öğretim faaliyetini, Ula İnâs okulu aylık 50 kuruş, Bozüyük nahiyesi merkezi olan Ahi köyü İnâs Mektebi aylık 40 kuruş kira bedelleriyle tutulmuş ikişer odalı evlerde sürdürmekteydi. Bayır mektebi ışık almamakla beraber diğerlerine nispetle iyi bir durumdaydı. Yapım tarihi bilinmeyen Leyna İbtidâisi tek katlı sağlam bir binaya sahipti (BOA.MF.HTF. 5/32, ek 4, s. 10-12). Ağır savaş koşullarında köylülerden okulların tamirini karşılamaları beklenemezdi. Nitekim 1916-1917'de bütçeye az da olsa bir meblağ konularak, kazada tamire en fazla ihtiyacı olan Döğrek, Ahi, Ula ibtidâi binalarının tadilatına harcanmıştır (BOA.MF.HTF. 5/32, ek 3, s.4).

Bu okulların hepsinin de ders araç-gereçleri eksikti. Bayır mektebinin yazı tahtası bulunmadığı gibi sadece altı rahlesi vardı. Ula İbtidâisi'nin de yeterli sayıda rahlesi yoktu. İhtiyar heyetleri ise yasal yükümlülükleri olduğu halde okulların yapımı, onarımı gibi ihtiyaçlarını da karşılayamıyordu.¹⁴

¹³ 1916-17 ders yılı teftiş raporlarında bu okul, açık okullar içerisinde yer almamaktadır.

¹⁴ Tedrisat-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatı'nın 15 maddesiyle (1329: 5) okulun inşası, onarımı, araç-gereçlerinin tedariki ve yenilenmesiyle ilgili masraflar köy halkına yüklenmiştir.

Okullarda bulunması gereken kayıtlar, defterler ya hiç yoktu ya da eksikti. (demirbaş ve künye defterleri vd.) İnâs İdadisi'nin ibtidâi kısmında bile kayıtlar düzgün tutulmamıştı. Nitekim teftiş raporlarında bazı okulların mevcut öğrenci sayıları ve devamsızlıkları hakkında bilgiler verilmemiştir. Daha önce bu hususta Elazığ Müfettişinin dediği gibi bu defterleri tutabilecek kabiliyete sahip olunması gerekmektedir (Gençoğlu, 2014: 170).¹⁵

Kazada eldeki verilere göre en kalabalık okul, 53'ü sıbyan sınıfından olmak üzere toplam 208 kayıtlı öğrencisiyle Ula Zükur İbtidâisi'ydi. Bu okulla birlikte aynı kasabanın inâs, Ahi zükur ve inâs, Eskihisar İbtidailerinin öğrencileri okullarına muntazaman devam ediyorlardı.¹⁶ Leyna İbtidâisi'nde de toplam 39 öğrencisi bulunuyordu. Ancak diğer okullarda kayıtlı ve devam eden öğrenci sayıları arasında önemli farklar vardı. Özellikle köylerde, babaları savaşa giden okul çağındaki çocuklar, ziraat ve hayvancılık işlerinde annelerinin yüküne ortak olmak zorunda kaldıklarından, okullarına gidemiyorlardı. Bu bağlamda Döğrek, Karabörtlen, Yerkesik, Bayır ve Bozüyük İbtidailerinde ciddi derecede devamsızlık problemi görülmektedir. Bozüyük ve Bayır'da mevcudun yarısı, Yerkesik ve Karabörtlen'de ise öğrencilerin çoğu okula gelmiyorlardı.¹⁷ Yerkesik'teki devamsızlığın sebebi diğerlerinden farklıydı. Asil muallimi askerde olduğundan okul, birkaç kez kapalı kalmış, bazen de vekâletle idare edilmişti. Dolayısıyla *devre-i âliye* sınıfları teşekkül etmemiş, zorunlu eğitim yaşındaki birçok çocuk, birkaç sene aynı sınıfın derslerini tekrar etmekten usanarak okulu terk etmişlerdi. Her ne kadar savaş devamsızlıkta en önemli etkense de Döğrek'te babaları savaşa çağrılmayan çocukların da okula gönderilmedikleri görülmüştü. Bunun için öğrenci velileri jandarma vasıtasıyla iki defa merkeze çağrılarak uyarılmışlardır. Nitekim merkeze bir saatlik mesafede ve büyük bir binaya sahip olmasına rağmen bu ibtidâiye sadece 10 öğrenci devam ediyordu (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 2; ek 4, s. 8).

Savaşta eğitim alanında görülen en önemli sorunların başında öğrencilerin devamsızlığı gelmekteydi. Aslında bu sorun, savaş öncesinde de, bilhassa ziraatla geçimini temin eden kırsal kesimde yaşanmaktaydı. Savaşın patlak vermesi, devam zorunluluğu hususunda kanuni yaptırımın etkisini yok etmiş ve sorunun daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Nitekim Bu mesele,

---

¹⁵ Bu mesele, 1908 Erzurum teftişlerinde de vurgulanmaktadır (Gençoğlu, 2012: 33-60).

¹⁶ Ula İnâs ile Eskihisar okullarında 38'er, Ahi Zükûr'da 47, Ahi İnâs'da 29 öğrenci kayıtlıydı.

¹⁷ Bu okullardan Karaböğürtlen'de 42, Yerkesik'te 16'sı sıbyan sınıfından 42, Bayır'da 6'sı sıbyan 60, Bozüyük'te 21 öğrenci kayıtlıydı. Döğrek İbtidâisi'nin kayıtlı öğrenci sayısı verilmemiştir (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 9-12).

Anadolu'nun doğusunda olduğu gibi Menteşe Sancağında da ciddi bir boyuta ulaşmıştır.¹⁸

Bilindiği gibi ibtidâi müfredat programları, okulların derslane ve muallim sayısına göre düzenlenmişti. Buna göre Muğla kazasındaki okullardan Numune-i Terakki, Karaböğürtlen, Döğrek, Ula İnâs, Yerkesik, Bayır, Ahi İnâs, Eskihisar, Bozüyük ve Leyna İbtidaileri bir dersaneli ve bir muallimli programa tabiyken Ula ve Ahi İbtidaileri iki dersaneli ve iki muallimli programa sahipti. Ancak müfredatı hakkıyla verebilecek nitelikte öğretmen sayısı oldukça azdı. Özellikle muallimlerin çoğu, bir dersaneli okulun idaresini bilmedikleri için bir sınıfa ders anlatırken diğer sınıflara görev vermekte veya ders çalıştırmakta; bu sebeple de her sınıf günde ancak iki defa ders görmekteydi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 20).

Sancak genelinde büyük bir öğretmen sıkıntısı söz konusuydu. Savaşın başlamasıyla Darümuallimin mezunu muallimlerin askere alınması ve bir kısmının cephelerde şehit düşmesi, zaten savaş öncesinde bile tüm ülkede sayıları ihtiyacı karşılamaya yetmeyen diplomalı muallimlerin daha da azalmasına sebep olmuştur. Ehliyetnamelilerle bile öğretmen açığı kapatılamazken diplomalıların da savaşa katılmasıyla doğan boşluk, bulunabilen vekillerle doldurulmaya çalışılmıştır. Keza 1915-1916 eğitim-öğretim yılında Muğla kazasındaki öğretmenlerin sadece 5'i Darümuallimin (Öğretmen Okulu) mezunuyken, kalanı ehliyetnâmeli köy hocalarından oluşmaktaydı (BOA.MF.HTF. 4/7, s. 7). Bir sonraki yıl Darümualliminlilerin sayısı, Ula ve Ahi başmuallimleriyle Eskihisar mualliminin askere gitmesiyle daha da düşmüştür.

Askere gidenlerin yerine öğretmen bulunamadığı için sınıf okulların kapalı kalmaması adına liyakat ikinci plana itilmek zorunda kalmıyordu. Nitekim tahsisatı iki yıldan beri olduğu halde öğretmensizlikten kapalı duran Bayır ve Leyna mekteplerine vekil atanmak suretiyle 1916-1917 ders yılında yeniden açılmaları sağlanmıştır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.4). Ula, *devre-i ula* birinci sınıf mevcudu fazla olduğundan iki şubeye ayrılarak bir şubesi sıbyan sınıfı ile beraber yevmiye ile görevlendirilen bir vekile verilmiştir. Asil öğretmeni askerde olan Yerkesik İbtidâisi'ne vekil öğretmen dayanmamış, okulu açık tutabilmek için bunlara tedrisatı kötü yeni bir vekil daha eklenmişti (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 9, 10).

---

¹⁸ Aynı dönemde Mamuratülaziz sancağındaki ibtidâilerde de büyük bir devamsızlık söz konusudur (Gençoğlu, 2014: 174).

Tüm sancakta olduğu gibi ibtidâiler, ehliyetnameli muallimlere emanetti. Bu muallimlerin aldıkları eğitim zayıf olduğundan ders verme kapasiteleri oldukça düşüktü. Çare olarak teftişlerde hatalı ve eksik ders verdikleri tespit edilen muallimlere, tatil zamanlarında merkezde haftada bir-iki defa tatbikat dersleri verilmiştir. Her ne kadar tüm gidenlerde müspet sonuçlar alınamasa da bazı muallimlerin tedrisatında eskiye oranla bir ilerleme sağlanmıştır.

Teftişler neticesinde sancak genelinde tatbikat derslerini takip ederek tedrisatlarında ilerleme gösterebilen öğretmenlerden, Muğla Kazasında Ahi Muallim Muavini Kemal Kadri, Ula Muallim Muavini Mustafa ve Karaböğürtlen Muallim Muavini Vasfi'nin maaşları 50-100 kuruş arasında 1918 bütçesine konulmak üzere zam yapılmasına karar verilmiştir (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.4). Bunlara, tatbikat derslerine katılmadığı halde Ahi Mektebine giderek öğretim metodunu geliştirmeye çalışan Bozüyük'ün Muallim Muavini Şükrü'de dâhil edilmişti. Buradaki ölçüt, bu öğretmenlerin kendilerini geliştirme adına diğerlerine oranla daha büyük bir gayret sarf etmeleri ve ileriye dönük umut vadetmeleriydi. Yoksa hepsinin de ders verme usullerinde sorunlar vardı. Bu muallimlerin dışında sadece mülga Sekibaşı muallimliğinden terfi ederek Eskihisar'a atanan Muallim Muavini Salih Efendi'nin dersleri bir nebze beğenilirken, öğretmensizlikten dolayı kapalı olup 1916'da açılan Bayır, Leyna mekteplerinin muallimleri, eski köy hocaları olduğu için beklenen semere alınamamıştır (BOA.MF.HTF.5/32, Ek 4, s. 11, 12). Aynı şekilde disiplinsiz olan Döğrek Muallim Muavini Şaban Efendi de oldukça başarısızdır (BOA.MF.HTF.5/32, Ek 4, s. 9). Eğitim formasyonları yetersiz olan bu muallimlerin ortak özelliği, tatbikat dersleri almalarına rağmen eski usul üzere devam ettikleri derslerinde hiçbir yenilik görülmemesiydi.

Benzer durum, Ahi ve Ula İnâs mektepleri muallimleri için de geçerlidir. İbtidâi tahsillerini bile tamamlamamış bu muallimler, bütün dersleri kitaptan takip ettirerek bir kelime bile atlamadan baştan aşağıya ezberlettiriyorlardı (BOA.MF.HTF.5/32,Ek 3, s. 2; 5/32, ek 4, s. 10, 11). Bunlara nispeten daha iyi olması beklenen İnâs İdâdisi'nin ibtidâi kısmının idaresi ve tedrisatında ciddi sorunlar yaşanmaktaydı. Muallimler, derslerin tedricen, somuttan soyuta, tikelden tümele gibi metotlarla işlenmesi hakkında hiçbir fikre ve bilgiye sahip değildi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 15-16).

Muğla merkezdeki okulların eğitim kalitesindeki düşüklük, bazı öğretmenlerin değiştirilmesi ve maaş artışı gibi tedbirlerle izale edilmeye çalışılmıştır. Bu sayede Numune-i Terakki ve bu mekteple birleşmiş Şahidi, Dibektaş ve Sekibaşı İbtidâilerinin tedrisatında bir düzelme gerçekleşmiştir.

Ancak bir yıl sonra Sultani'ye çevrilecek olan İdadinin, ibtidâiye dersleri, idadi muallimleri tarafından girildiği için bu okulun tedrisatında 1915- 1916 eğitim-öğretim yılında istenen ilerleme kaydedilememiştir (BOA. MF.HTF. 4/7, s.6).

İbtidâilerin dışında Muğla İdadisi'nde de durum hiç açıcı değildi. Müfettişin tespitlerine göre öğretmenlerin hiçbirisi de eğitim metoduna uygun ders verememektedirler. Çoğu, ders verme istek ve hevesinden mahrumdur. Hatta Türkçe ve Fransızca hocaları gibi branşları olmayan derslere giren hocalar mevcuttu. Resim dersini veren öğretmen, İdadi için yeterli kapasiteye sahip değildi. *Ulûm-ı tabiiye* dersi ise muallimi şehit düştüğü için ders hakkında yeterli bilgi ve donanıma sahip olmayan vekil öğretmenler tarafından idare edilmeye çalışılıyordu. İdadinin idari ve eğitim kadrosundan bir kısmı seferberliğe çağrıldığı için şubeler de açılmamıştı (BOA. MF.HTF. 4/7, s.6).

Ahi İbtidâisi, tüm sancakta temsil yapan tek okul olarak dikkat çekerken (BOA.MF.HTF.5/32, Ek 4, s. 21) sancakta savaşın ağırlığını iyice hissettirmeye başladığı 1916'dan itibaren beden eğitimi talimlerine daha fazla dikkat edilmeye başlanmıştır. Bir önceki senede bu konuda eksik bulunan okulların çoğunda belirgin bir düzelme görülmektedir. Beden eğitimi derslerinde müfredattaki egzersizlerin yanında toplu talimlerden harp nizamında toplanmak, mangalarla kol teşkil etmek, savaş safına geçmek, sıralı yürüyüş ve dönüşler, cepheleri değiştirmek gibi askerlikle ilgili temel talimler gösterilmiştir (BOA.MF.HTF. 5/32, ek 4). Nitekim livadaki bütün okullarda Genç Dernekleri Teşkilatı kurmak için merkeze çağrılan muallimlere dernekler talimatı, merkez jandarma bölük komutanı tarafından haftada iki defa olmak üzere bir ay kadar mümkün olduğu kadar gösterilmiş ve iki defa da kendilerine gerçek silah atış denemeleri yaptırılmıştır. 1916-1917 ders yılı başında bütün okullarda talimat uyarınca Gürbüz Teşkilatı kurulmuştur.¹⁹ Gençlik dernekleriyle devlet, ihtiyaç olduğunda gençlerin, cepheye gidebilecek askeri cesaret, duygu ve bilgiye kavuşturulmasını, hatta düşmana direnebilecek paramiliter milli bir güce dönüştürülmesini hedefleniyordu. Bu derneklerde en başarılı olanlar içerisinde Muğla

---

¹⁹ 17 Nisan 1916 tarihli Genç Derneklerinin kurulmasına dair Kanun-ı Muvakkat ile, Harbiye Nezareti emrinde olan 12 ile 17 yaş arası gençlerden "Gürbüz Derneği", 17 yaşından yukarıları için "Diñç Derneği" kuruluyordu. Bu dernekler, Alman Genç Dernekleri örnek alınarak düzenlenmiştir. Dernekteki gençlerin talimlerini detaylı bir surette belirten bir de talimatname yayınlanmıştır (Sarısaman, 2000: 449-457, 467). Bundan sonra hızla yurt çapında yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Okul müfredatlarında askeri bilgi ve becerinin geliştirilmesine yönelik dersler ve faaliyetler ile bu gençlik örgütleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (Yamak Ateş, 2012).

kazasında Merkez Sultani, Ahi ve Eskişehir mektepleri bulunmaktaydı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.6). Bu mekteplerde haftada iki defa Gürbüzlere mahsus talimler, her sabah da beden eğitimi egzersizleri yaptırılıyordu.

Bir diğer uygulama, liva genelinde her okul için hayırsever halk tarafından hazırlanan tarlalardı. Bu konuda tüm okullar bilgilendirilerek, Kaza Encümenlerinden gerekli yardımda bulunmaları istenmiştir. Bu teşebbüsün amaçlarından ilki, öğrencilerin ziraat derslerini uygulamalı bir şekilde görmelerini sağlayarak, ezbercilikten kurtarabilmek; ikincisi, bu tarlalardan elde edilecek gelirle okulların ders araç-gereç ihtiyaçlarını karşılayabilmektir. Zira hiçbir mektepte müfredat programındaki ziraat mevzuatı takip edilmiyordu. Bazı mekteplerde “Çiftçi Çocuğu”, bazı mekteplerde de 1902-1904 senelerinde basılmış ziraat kitapları talebeye okutturulup anlamının açıklanmasıyla yetiniliyordu. Uygulamalı ziraat eğitiminde de pek başarı sağlanamamıştı. Gerçi çoğu okul patates, buğday, nohut gibi hububat ekmişse de ziraat modern kaidelerin yerine muhitin göreneğine göre yapılıyordu (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 20). Tarla tahsis projesi için de sancağın merkez kazasında sadece Bozüyük İbtidâisi adım atmıştı. Zaten sene sonunda liva genelindeki tüm okul tarlalarından elde edilen mahsul sadece 25 kile arpa ve buğdaydan ibaretti (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.6).

Menteşe sancağı, antik Karya ve Likya kalıntıları üzerinde bulunduğu için hemen her tarafta birçok değerli eserlere sahipti. Bu antik kalıntılar, köylüler tarafından tahrip edildiği için teftiş esnasında rastlanılıp nakledilmesi mümkün eserler, Merkez Sultanisi’nde müzeye ayrılan bir odaya toplanmaya başlanmıştı. Bu eserlerle ilgili olarak bir “Müze Rehberi” hazırlığına girilmişti. Sultani muallimlerin kendi ihtisasları çerçevesinde gerçekleştirdikleri bu çalışmanın bir iki sene içerisinde tamamlanması bekleniyordu. Ancak Sultaninin öğretmen kadrosunun çalışmaya geç başlamasından dolayı 1917’de tamamı Sultani İbtidâisi muallimi Abdurrahman Efendi tarafından hazırlanan maddelerden başka bir şey hazırlanamamıştı. Her okulda kurulması gereken mektep müzeleri hususunda en fazla özen gösteren Muğla merkezindeki Numune-i Terakki ile Ahi okullarıydı. Sultanide kurulan müze için 1918 bütçesine bir miktar tahsisat konulması da kararlaştırılmıştır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.5, 6).

Fethiye Kazası

Fethiye kazasındaki 19 ibtidâiden 2’si öğretmen bulunamadığından, 8’inin muallimleri silah altına alındığından 1915- 1916 ders yılında açılmamıştı. Eğitim-öğretime devam edilen 9 mektebin öğretim kadrosu, merkez başmuallimi hariç, eski köy hocalarından oluşmaktaydı. Halbuki 39 köye

sahip kazada, zorunlu eğitimi uygulayabilmek için 21 mektebe ve 31 muallime ihtiyaç vardı (BOA.MF.HTF. 4/7, s. 7, 8). Savaşa rağmen 1916-1917 eğitim-öğretim yılında açık mektep sayısı, merkez zükûr ve inâs, Eldirek, Karaçulha, Kemer, Seydiler, Kestep, İncirköy, Üzümlü, Nif, Gürme, Belan (Belen), Ovacık olmak üzere 13'e yükseltilmiştir. Bu mekteplerden Eldirek, Belan, Seydiler, Kemer ve Gürme İbtidâileri, muallimlerinin bir kısmının asker, bir kısmının da istifa etmeleri yüzünden birer vekille idare edilmişlerdir (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 2).

Kazadaki binaların çoğu, tamirat ve tadilata ihtiyacı olup, bazılarının inşaları yarım kalmıştı. Ovacık, İncirköy (Üzümlü nahiyesine bağlı), Karaçulha okul binalarının iç sıva, tavan ve yer döşemeleri gibi eksiklikleri giderilememiş, Üzümlü nahiyesindeki Nif köyü ibtidâisi kullanılamaz bir hale geldiği için yakınındaki camie taşınmıştı. Hiçbir sağlık koşulunu karşılamayan Üzümlü nahiyeye merkezindeki ibtidâi okulu en azından bazı kusurlarının giderilmesi için tadilat beklerken, Eldirek köyü ibtidâisinin yeni binasının tamamlanması savaş sonuna ertelenmişti (BOA. MF. HTF. 4/7, s. 4, 5; BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 3, 5, 6). Fethiye Merkez İbtidâi binası ihtiyaca cevap vermediği için bir sene sonra tamamlanacağı öngörülen yeni binasına taşınacaktı (BOA. MF. HTF. 4/7, s. 3). Ancak ertesi yıla ait raporda bu okulun taşınıp taşınmadığına dair bilgi verilmemiştir.

Fethiye'deki okullardan kaza merkezindeki zükûr ve inâs, Kestep (Eşen nahiyesi merkezi) İbtidâilerinde iki dersaneli ve iki muallimli kalanı ise bir dersaneli ve bir muallimli program uygulanmaktaydı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 1, 6). Bu okullardan Fethiye Merkez Zükûr İbtidâisine 1916-1917 eğitim-öğretim yılında 38'i gayrimüslim olmak üzere 153 öğrenci devam ediyordu. Gayrimüslim talebeler, öğretmenlerinden bir kısmı askere gönderildiği, bir kısmı da görevden uzaklaştırıldığı için kapanan Rum Mektebi öğrencilerindendi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 1). Bir sene önce bombardımana uğrayan Fethiye'de savaşla yüzleşen Merkez Zükûr İbtidâisi öğrencilerinin gösterdikleri metanet ve cesaret, maarif idaresinin takdirini kazanmıştı (BOA. MF. HTF. 4/7, s. 3). Merkez İnas Mektebi'ndeki öğrenci sayısı 52'ye ulaşmakla beraber *Devre-i mutavassıta* ikinci sınıf öğrencilerinin devamı, Maarif Encümeni vasıtasıyla sağlanmıştı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 2).

Darı hasadıyla meşguliyetten Ovacık'ta devre-i ula birinci sınıf talebesinin yarısı ile diğer sınıflardan birer ikişer talebe devam ediyor, Kestep'te öğrencilerin yarısı okula gelmiyordu.²⁰ Okula devam oranı, yayladan henüz

²⁰ Kestep'te 60, Ovacık'ta 47 öğrenci kayıtlıydı.

dönmemiş Karaçulha köyü ile çocukları tarlada çalışan Üzümlü köyünde üçte bire kadar düşmekteydi. Aynı şekilde İncirköy'de de kayıtlı talebelerin çoğu devamsızdı²¹ Kaya-Belan İbtidâisi'nin 39 mevcudunun ise dört Müslüman köyünün ortasında bulunması sebebiyle bir iki hafta içerisinde iki misline çıkacağı öngörülmekteydi (BOA.MF.HTF.5/32, Ek 4, s. 3-6).

Ders araç-gereçleri açısından Fethiye kazası merkezindeki ibtidâinin bile oldukça eksikliği vardı. Kestep okulunda bir rahle bile olmayıp öğrenciler hasır üzerinde ders işliyorlardı (BOA. MF. HTF. 4/7, s. 4; BOA.MF.HTF.5/32, Ek 4, s. 4). Savaş ortamında ihtiyar heyetlerinin tıpkı binalarda olduğu gibi eksiklikleri gidereceklerine dair verdikleri sözleri tutamayacakları aşikârdı. Fethiye'de buna kaymakamın kayıtsızlığı da eklenmiştir. Nitekim müfettiş, Maarif Encümenine başkanlık görevini asli vazifelerinden saymayan kaza kaymakamları için²² mülkiye müfettişlerini göreve çağırıyordu (BOA. MF. HTF. 4/7, s. 5, 9).

Kazada sadece Fethiye Merkez Zükûr İbtidaisi'nin defterleri ve kayıtları düzgün ve tamdır. Diğer okullar içerisinde kayıtları eksik olanların yanında hiç kaydı bulunmayanlara da rastlanmaktadır. Ayrıca okulların hemen hepsinde muallimlerin tedrisatına rehber olacak tedrisat mecmuaları da eksikti. Ancak aralarında Ovacık muallimi gibi kendi imkânlarıyla birkaç nüsha tedarik edenler de yok değildi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 3).

11-29 Kasım 1916 tarihlerinde denetlenen Fethiye kazası ibtidâilerindeki öğretmenlerden bazıları, eksikliklerine rağmen bir önceki seneye nispetle ilerleme kaydettikleri için takdir edilirken, bazılarında hiçbir gelişme görülemediği. Bu bağlamda Fethiye Zükûr İbtidaisi Başmuallim Muavini Yusuf Ziya Efendi, sorumlu olduğu *aliye* sınıflarında ezberci ve tamamen kitaba bağlı ders işlediği için eleştirilirken İkinci Muallim Muavini Hüseyin Efendi²³ tedris usulüne ilişkin eserleri okuyarak azim ve sebatla kendisini geliştirdiği için takdir ediliyordu. Yusuf Ziya 18 yıllık bir muallimken Hüseyin Efendi daha bir yıl öncesine kadar mahalle imamlığında bulunan ve dolayısıyla öğretmenlik tecrübesi olmayan bir kişiydi. Bir bakıma bu fark, bir öğretmende olması gereken öğrenme ve öğretme sevgi, istek ve çabasının tezahürüydü. Diğer taraftan elışı derslerine ait hiçbir şey görülmeyen okula ustalar getirtilerek öğrencilere haftada iki defa yemenicilik öğretilmesi kararlaştırılmıştır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.3; ek 4, s. 1).

²¹ Üzümlü 74, Karaçulha 60, İncirköy 39 kayıtlı öğrenciye sahipti.

²² Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatinin 33. maddesine göre (1329: 10), Kaza Maarif Encümenleri kaymakamların başkanlığında toplanıyordu. Dolayısıyla kaymakamların kazadaki maarif meselelerinin halledilmesinde doğrudan sorumluluğu vardı.

²³ Maarif Müdürünün hülasasında Hüsnü olarak geçmektedir.

Başmuallime ile muallime muavine vekilinin görev yaptığı Fethiye Merkez İnas Mektebinde ise Başmuallime Emine Sâniye Hanım faal ve bilgili bir öğretmen olarak, ders öğretimindeki bazı hatalarını giderirse kendisinden çok istifade edileceği bildiriliyordu. Nitekim Emine Hanım, Hüseyin Efendi ile birlikte kazada tedrisat derslerini görüp en fazla ilerleme gösteren ve maaşlarına zam ile terfi alan üç öğretmenden birisiydi. Ayrıca Müfettiş Şaban Hilmi'nin girişimiyle bu okulda *ameli tabâhat* (uygulamalı yemek pişirme) dersi uygulamaya sokulmuştur (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.4; ek 4, s. 2, 3).

Kaza merkezi dışındaki okullarda görev yapan öğretmenler içerisinde en iyisi, Üzümlü İbtidaisi Muallim Muavini Mehmed Ali Efendi'dir. Geçmiş seneye nazaran derslerinde ezberciliği bırakmış tatbikat derslerinde gördüğü eğitim metotlarını uygulamaya çalışmaktadır. Müfettişin Mehmet Ali Efendi hakkındaki olumlu kanaatinde en büyük etken, öğretmenlik temeli olmamasına karşın sadece bir ay gördüğü tatbikat dersiyle kendisini geliştirme yolunda sarf ettiği büyük çabadır. Mehmed Ali Efendi kazada maaşına zam yapılması teklif edilen son öğretmen olmasına karşın bilgi, deneyim ve pedagojik formasyon açısından önemli eksiklikleri bulunmaktaydı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.4; ek 4, s. 5, 6).

Ovacık ve Kestep İbtidailerinin tedrisatında az da olsa bir iyileşme sağlamışsa da diğer köy okullarındaki öğretmenlerin durumunda hiçbir değişiklik emaresine rastlanmamıştır. Hatta müfettiş, öğretmenlik liyakatinden yoksun nasihat ve telkinle düzelme imkânı olmadığını belirttiği Karaçulha mualliminden tamamen ümidini kesmiştir. Kaya-Belan İbtidaisinde ise eğitim, asil muallimi Kemal Efendi'nin Eskişehir Turan Numune Mektebi Türkçe öğretmenliğine atanmasını müteakip üç yıl boyunca ciddi kesintilere uğramıştı. Kısmen kapalı, kısmen de vekil öğretmenlerle açık tutulmaya çalışılan okula 1916-1917 eğitim-öğretim yılı başında 17-18 yaşlarında bir vekil öğretmen atanmıştı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 3, 5). Muallim muavini tifo hastalığına yakalandığı için Nif İbtidaisi'nde de aylarca ders yapılamamıştı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.3).

Beden eğitimi egzersizleri yanında askeri talimlerde askerlerden de yardım alınmaktaydı. Nitekim Merkez İbtidâi Mektebinin Gürbüz Teşkilatı kurulmuş, talim ve eğitimleri Ahz-ı Askeri Şubesinden (Asker Alma Şubesi) görevlendirilen bir çavuşa verilmiştir (BOA MF.HTF.5/32, ek 4, s. 2).

Okullar için tarla hazırlama projesi bağlamında ilk olarak Fethiye, Ovacık, Kestep, Karaçulha, Nif, İncirköy, Üzümlü mektepleri adına hazırlanacak tarlalara buğday, patates ekilmesi; Ovacık, Kestep, Karaçulha, İncirköy

mekteplerinin arsalarının sebze ve çiçek bahçesi haline dönüştürülmesi için ihtiyar heyetlerinden taahhütnameler alınmıştır. Maarif Encümeninde yapılan toplantı neticesinde Fethiye Mektebi için 35 dönümlük bir tarla tahsisine karar verilmiş ve imece usulüyle on çiftçi tarafından aktarma işi başlamıştır. Ayrıca yeterli miktarda patates tohumunun tedariki ve köylerdeki okullar için beşer altışar dönümlük ziraat tarlası hazırlanması nahiye müdürlerine bildirilmiştir (BOA.MF.HTF.5/32, Ek 4, s. 7).

Bu mekteplerin dışında Kaya nahiyesinde bulunan Rum Mektebi de teftiş edilmiştir. Bu okulda iki muallim görev yapmaktadır. Bunlardan Ataz? (veya Atina) Darülmullimini mezunu Dimitraki Efendi, daha önce çalıştığı Katça? Rum Mektebi'nin kapanması üzerine buraya geçmiştir. Bu mektebin önceki müdürü Kiryako Efendi, Burdur'a sürülmüş, Türkçe dersi, Muallim Lifor Efendi tarafından verilmiştir. Bu sene öğretmen sayısının yeterli olmamasından dolayı dört sınıf devam etmektedir. Türkçe'nin sadece son senelerde verilmesinden dolayı bu sınıflarda Türkçe okur-yazar öğrenci görülememiştir. Bu yüzden Okulun Cemaat Heyetine ve muallimlerine haftada beş defadan aşağı olmamak üzere üçüncü ve dördüncü sınıflarda okutulması, Osmanlı coğrafyası ile Osmanlı tarihinin de takip edilmesi; aksi takdirde mekteplerinin kapatılacağı uyarısında bulunulmuştur (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 4).

Marmaris Kazası

Marmaris kazasında 1915-1916 eğitim- öğretim yılında 15 ibtidâiden 5'i muallimsizlikten, 1'i muallimi askere alındığından ve 1'i de muallimi istifa ettiği için kapalı kalmıştır. Daha sonra bu 7 okuldan 5'ine vekiller tayin edilerek açılması sağlanmıştır. Tüm kazada darülmulliminden mezun bir muallim ile bir muavin bulunmaktadır. Diğer öğretmenlerin eğitim durumu oldukça geridir. 26 köyü olan bu kazada daha ne kadar okul açılması gerektiği Kaza Maarif Encümeni tarafından hala bildirmemiştir (BOA.MF.HTF. 4/7, s. 8). Kazada 1916-1917 eğitim-öğretim yılında Merkez Zükûr, Reşadiye nahiyesinin merkezi ile Dadya (Datça), Kara, Kızalan (Kızlan), Emecik, Bayır, Orhaniye, Bozburun ve Çeşme mekteplerinde tedrisat yapılabilmıştır. Bunlardan Marmaris Merkez Mektebiyle Emecik, Reşadiye, Kızalan (Kızlan), mektepleri Tedrisat-ı İbtidaiye Müfettişliği tarafından bir defa teftiş edilebilmiş ve Bozburun hariç diğer okullar vekâletlerle idare edildiğinden ve bu sene bu havali ahalisinin birçok defalar taarruza ve bombardımana maruz kaldıklarından çevre köylere çekildikleri için bu çevre okulları teftiş edilememiştir. Dadya, Kara, Bayır, Orhaniye, Bozburun, Çeşme mektepleri bu eğitim-öğretim yılında Dadya Yarımadası'yla bu çevrede meydana gelen savaştan dolayı

muntazaman eğitim verememişlerdir. Bu okullardan Bayır, Orhaniye, Kara ve Çeşme mektepleri birer vekil ile idare edilmiştir (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 3).

1916-1917 arası teftiş edilen okullardan Marmaris Zükûr Mektebi'nin binası kargir ve sağlam bir binaya sahipti. Fakat tedrisat başlamadan önce zükûr ve inâs mektepleri askeriye tahsis edilmişti. Askerler, Ekim 1916'da Zükûr İbtidaisi'ni boşalttıkları için bu okulda eğitim başlatılmıştır. Fakat okul, iki ay sonra bu sefer Amele Taburu tarafından işgal edilince askerlerin yeni tahliye ettiği İnâs Mektebi binasına taşınmıştır. İnâs İbtidâi binası Zükûr İbtidaisi'nin tüm öğrencilerini almadığı için de okula *mutavassıta* ve *âliye* sınıfları devam edebilmiştir. Aynı şekilde Reşadiye İbtidaisi'ni de askerler aldığından okul, kiralık bir eve taşınmıştır. Emecik İbtidaisi'nin durumu da iyi değildir. Okul binası, altı ve üstü toprak, karanlık, küçük bir odadan ibarettir. Aslında köy halkı üç dersaneli bir okul inşasına başlamışken savaşın çıkmasını müteakip yapı ustası olan Rumların sürülmesiyle bina yarım kalmıştır. Okul binaları açısından en iyi durumda olanlar birisi erkek diğeri kız öğrencilere tahsis edilen iki dersaneli yeni bir binaya sahip olan Kızlan ile bahçesi olmamakla beraber eğitime elverişli olan Dadya ibtidaileriydi. Denetlenen okullardan Marmaris Merkez Zükûr ile Reşadiye ibtidailerinin ders araç-gereçleri ve tedris usulüyle ilgili Maarif Nezaretinden gönderilen risale ve rehberlerin tamamı mevcuttu. Kızlan'ın ise iki yazı tahtası, dört rahlesi vardı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 12-15).

Kazadaki okullardan Merkez Zükûr ile Reşadiye İbtidailerinde iki muallimli ve iki dersaneli program uygulanmaktaydı. En kalabalık okul, sıbyan sınıfındaki 20 çocukla beraber toplam 156 mevcuduyla Marmaris Merkez Zükûr Mektebi'ydi. Karma olan Reşadiye İbtidaisi'nde üç devre ve üç sınıfın toplam öğrenci sayısı 46'ya ulaşmaktaydı. Dadya ve Kızlan mekteplerinin *devre-i ula* sınıflarını tamamlayan öğrencileri, çoğunlukla yakındaki Reşadiye İbtidâisi'ne gittikleri için *mutavassıta* sınıfları oluşamamıştı. Dadya'nın sıbyan sınıfındaki 40 talebe ile beraber toplam mevcudu 51'e ulaşırken, karma eğitim yapan Kızlan'da 30 öğrenci kayıtlı olmasına rağmen çiçek hastalığı salgını yüzünden okula çok az öğrenci gelebilmekteydi. Henüz *Devre-i mutavassıta* sınıfları teşekkül etmemiş olan Emecik İbtidâisi'nin her iki sınıfına sadece 12 öğrenci devam etmekteydi. Buna gerekçe teşkil eden savaşın sona ermesiyle sayının 30'a yükseleceği öngörülmekteydi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 12, 14, 15).

Marmaris kazasında denetlenen ibtidâilerden tedrisat olarak öne çıkan okul, müfettişin tam olarak beklentilerine cevap veremese de Reşadiye İbtidâisi'dir. Teftiş raporuna göre bu okulun iki öğretmeninden devre-i ula

sınıflarından sorumlu İkinci Muallim Muavini Rüştü Efendi başarılı bulunurken, Başmuallim Numan Efendi'nin verdiği tüm derslerde eksiklikler tespit edilmiştir (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 14). Buna rağmen Numan Efendi, Rüştü Efendi ile birlikte sancakta maaşlarına 50 ile 100 kuruş zamlarla ödüllendirilmeleri teklif edilenler arasında yer almıştır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 4). Bu taltife layık bulunmasında, kendisindeki eksikliklerin diğer okullardaki öğretmenlere nazaran müsamahayla karşılandığı anlaşılırken, Reşadiye'de her devrede programın uygulanması da etkili olmuştur. Ayrıca bu okul, Gürbüz teşkilatlanmasında Merkez Zükûr ile livadaki en başarılı okullar arasındaydı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.6).

Marmaris Merkez Zükûr İbtidâisi'ndeki eğitim, askerlerin binaya yerleşmeleri sebebiyle inkıtaa uğraması ve öğretmenlerinin iyi ders vermemeleri yüzünden sönük kalmıştır. Zaten geçici yerleştirildikleri İnâs İbtidâisi'ne tüm öğrenciler sığmadığından *devre-i ula* sınıfları da tatil edilmişti. *Mutavassıta* sınıflarını okutan Muallim Muavini Hasan Efendi'nin işlediği tüm dersler, hiçbir esas ve gayeye dayanmayıp hafızayı ezberci, zekayı köreltici, fikir, his ve iradeyi öldürücü bir özelliğe sahipti. Tatbikat dersleri de ona bir fayda sağlamamıştı. Başmuallim Murat Rüştü Efendi, her ne kadar ezbercilikten uzaklaşmışsa da öğrenciyi fazla teferruata boğmaktaydı. Öte yandan bu okula 6 dönümlük tarla hazırlanmış ve bunun 3 dönümüne arpa ve bakla ekilmişti (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 13).

Tatbikat dersleri almayan ve ders verme usulünü bilmeyen üç okulun muallim muavinlerinden Emecik'te Hakkı Efendi ve Kızlan'da Hafız Mehmed Efendi sahip oldukları bilgi ve gösterdikleri gayret dolayısıyla Dadya'daki Nazmi Efendi'den ayrı tutulmuşlardır. Bunlardan ehliyetnameli Hafız Mehmed Efendi, birkaç sene Rodos Rüşdiyesi'nde, bir sene Darümualliminde, bir sene de Ticaret Mektebi'nde okumuştur. Kızlanlı olan bu muallime köylünün de büyük bir saygısı vardı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 14, 15).

Milas Kazası

Kazadaki 21 ibtidâiden 3'ü muallimsizlik, 7'si öğretmenlerinin askere alınmasından ve 2'si de istifa sebebiyle açılmamıştır. Geri kalan 9 mektepte yalnız merkezdekinin başmuallimi Darümualliminden mezun olup diğerlerinin muallimleri köy hocalarıdır. 116 köyü bulunan bu kazanın kaç mektep açılması gerektiği Mahalli Encümen Maarifince belirlenememiştir (BOA.MF.HTF. 4/7, s. 7). Bu kazada 1916-1917 eğitim-öğretim yılında Merkez Zükûr ve İnâs, Ağaçalbük, Karacahisar, Söğütcük, Kazıklı, Mandalyat (Selimiye) zükûr ve inâs, Mersinat (Mersent-Pınarcık), Derince

ve Yaka mekteplerinde eğitim yapılmıştır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 2). Geçen Eğitim-Öğretim yılında kapalı kalan Yaka ve Derince okulları birer vekil ile bu yıl açılmıştır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 4).

Merkez Zükûr İbtidâisi için yapımına eski Mutasarrıf Müştak Bey zamanında başlanan 24 odalı kargir binanın inşası yarım kalmıştır. İleride bu binaya nakille Numune Mektebine veya beş senelik idadiye çevrilmesi düşünülmektedir (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 2). Mendelyat İnâs, Ağaçalıbüük ve Derince ibtidâileri, birer dersaneli yıkılmaya yüz tutmuş, tamirle düzelme imkânı olmayan harap binalara sahipti. Köylülerin katkısıyla inşa edilmiş iki dersaneli Mersinat (1305/1889) ile bir dersaneli Söğütçük (1329/1913) ibtidailerinin bazı tadilata ihtiyacı varken, tek dersaneli Yaka'nın (1308/1892) arsası yoktu (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 18-20). Kazada bütçeden sağlanan ödenekle tamiri gerçekleştirilen tek bina ise Mendelyat Zükûr Mektebi'ydi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.4).

Milas Zükûr İbtidaisi haricinde kazada ders araç-gereçleri yeterli ibtidâi yoktur. Söğütçük, Mersinat (Mersent-Pınarcık), Karacahisar ibtidailerinde rahle ve yazı tahtası gibi araç-gereçlerden hiçbirisi yokken, Mendelyat (Selimiye) İnâs Mektebi'nin 9 rahlesi, Yaka İbtidâi mektebinin 3 yazı tahtası 11 rahlesi, Derince'nin sadece bir küçük yazı tahtası vardır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 16-20).

Milas kazasındaki okullar içerisinde merkez zükûr ibtidaisinin beş muallimi olduğu için altı dersane ve muallimli, kapalı olan Merkez İnâs İbtidâisi'nde üç muallimli olmasına rağmen altı dersane ve muallimli program uygulanmaktaydı. Diğer okullar bir dersaneli ve bir muallimli programa tabiydi. Köy okullarından Ağaçalıbüük üç devreli beş sınıflı Karacahisar, iki devre, dört sınıflı; Mendelyat (veya Mandalyat) (Selimiye) inâs iki devreli üç sınıflıydı. Öğrenci mevcutları ve devamlarına bakıldığında; Mendelyat İnâs ve Yaka'da mevcut talebenin yarısına yakını okula gelirken bu oran Karacahisar'da neredeyse dörtte bire karar düşüyordu. Teftiş esnasında Derince'de 10, Ağaçalıbüük'te devre-i ula birinci sınıfında 5, Söğütçük'te 3 öğrenci tespit edilirken Mersinat (Mersent-Pınarcık)'da ise hiçbir öğrenciye rastlanmamıştı.²⁴ Özellikle tarlaların ve hayvanların bakımıyla meşguliyetin arttığı bahar aylarından itibaren okula devamda ciddi bir düşüş söz konusuydu. Bunun dışında müfettiş, Söğütçük'teki devamsızlığın muallimin lakaytlığı ve tembelliğinden kaynaklandığını belirlemektedir. Nitekim bu okula gelen çocukların sayısı hiçbir zaman 10'u aşmamıştır. Ağaçalıbüük'te ise

²⁴ Mendelyat inas'ta 26 sıbyanla 41, Yaka'da 40, Karacahisar'da 11 sıbyanla 40, Ağaçalıbüük'te 42, Söğütçük'te 5 sıbyan dahil 32 öğrenci kayıtlıydı. Diğer okullara kayıtlı öğrenci sayısı verilmemiştir.

çocukların çoğu, tifo, çiçek ve dizanteri hastalıklarına yakalanmış ve hatta çiçek hastalığından dört çocuk ölmüştür (BOA. MF.HTF.5/32, ek 4, s. 16-20).

Merkez Zükur Mektebi'ndeki eğitim müfredata uygun ise de çoğu derslerin verilmiş tarzları eksiktir. Bu okulun eğitim kadrosunda bir önceki sene yeniliğe gidilmiş ve maaşlarına 50-100 kuruş zam yapılmışsa da tedrisatta istenilen gelişme sağlanamamıştır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 2). Milas Zükür İbtidâisi Başmuallimi Naci Efendi'nin dersleri bir Darülmuallimin mezunundan beklenmeyecek şekilde zayıf kalmıştı. Özellikle *tahrir* derslerinde öğrencilerin durumu vahimdi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 16). Aslında bu dersle ilgili sancak genelinde bir sıkıntı mevcuttu. Teftişlerde, anadili serbest söylemek ve yazmak hususunda beceriye sahip çok az öğrenci görülmüştü (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 21). İkinci Muallim Durmuş Efendi'nin dersleri baştan aşağıya ezberdi. Okulun üçüncü, dördüncü ve beşinci muallimlerinin dersleri nispeten iyiydi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 17). Ayrıca bu okul, livadaki okullar içerisinde müzesi olan ender okullardan birisiydi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.6).

Karacahisar İbtidâisi Muallim Muavini Yusuf Kenan Efendi, ilmi iktidarı olmamasına karşın derslerinde göstermiş olduğu ilerlemeden ötürü 1918'de maaşına zam yapılması teklif edilmişti. Mersinat'ta (Mersent-Pınarcık) köy imamı, Derince'de köyün hatibi, Yaka'da asil muallim askere gittiğinden bir vekil öğretmen görev yapmaktaydı. Bunların yanında Söğütçük, Mandalyat ve Ağaçalbük muallimlerinin tedrisatında bir yenilik ve ilerleme gerçekleşmediğinden bu okullar eski köy mektepleri seviyesinde kalmıştı (BOA.MF.HTF.5/32,Ek 3, s. 2, 4; ek 4, s. 18, 20).

İnas mekteplerine gelince, Merkez İnâs Mektebi'nin tedrisatı geçen seneye nazaran iyidir. Müfredat programları hemen her derste takip edilmiştir. Ayrıca bu mektep, kayıtlar ve defterler bakımından livadaki en iyi okul konumundaydı. Teftiş raporuna göre Başmuallime Naima Hanım'ın bazı derslerdeki eksiklikleri bulunmakla birlikte çalışkan ve kendisini geliştirebilme istidadı vardır. *Devre-i âliye* birinci sınıfın *tarih, musahabat-ı ahlakiye* dersi ile *mutavassıta* sınıflarının *eşya* ve *malumat-ı diniyye* derslerinde müfredat programı takip edilmiştir. Fakat *coğrafya* dersleri genellikle ezberden okutulmuştur. Nitekim teftişte, Rumeli'nin Afrika'da, Trablusgarb'ın Avrupa'da bulunduğunu söyleyen birçok öğrenciye rastlanmıştır. Penbe ve Pakize hanımların sorumluluğundaki *devre-i üla* sınıflarının durumu da aynı olmakla beraber elifba tedrisatı bir dereceye kadar iyileşmiştir. Mendelyat (Selimiye) İnas İbtidâisi'nin muallimesi, Drama İnâs İbtidaisi mezunu olup, dört seneden beri bu mektepte

öğretmenlik yapmaktadır. Ders verme metodunu bilmeyen muallime, 19 yaşında, bekar ve 250 kuruş maaş almaktaydı (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 17, 19).

Köyceğiz Kazası

Köyceğiz kazasında 1915-1916 eğitim-öğretim yılında mevcut 12 ibtidâiden 4'ü öğretmensizlikten 3'ü muallimlerinin askere alınmasından dolayı kapandığı için sadece 5 mektepte eğitim verilebilmiştir. 59 köyü olan bu kazanın zorunlu eğitimi temin için ne kadar okul açılması gerektiği bilgisi, Kaza Encümeni tarafından verilmemiştir (BOA.MF.HTF. 4/7, s. 3, 8). Bir yıl sonra ise kazada Merkez Zükûr ve İnâs, Bezkise, Değne ve senenin büyük kısmında kapalı kalmış olan Karaman ibtidâilerinde tedrisat yapılabilmektedir. 1915-1916 eğitim-öğretim yılında açık olan Dalyan, Ortaca mektepleri bir sonraki eğitim-öğretim yılında öğretmen bulunamadığından kapalı kalmıştır (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s.4). Zaten bir yıl önceki teftişte, Dalyan İbtidâî Mektebi mualliminin pek aciz bir köy imamı olduğu belirtilmektedir (BOA.HTF. 4/7, s. 3).

Köyceğiz Merkez Zükûr Mektebi binası 1915'te askeriye tahsis edildiğinden, okul harap bir binaya taşınmak zorunda kalmıştır. Kazada eğitime elverişli tek binaya Merkez İnâs Mektebi sahipti (BOA.HTF. 4/7, s. 2, 3). Merkezdekiler dahil okulların hepsinin ders araç-gereçleri ve kayıtları eksiktir.

1916-1917 yılı teftişlerine göre Köyceğiz Merkez Zükûr İbtidâisi, iki dershaneli ve iki muallimli, diğerleri bir dershaneli ve bir muallimli program takip ediyorlardı. Köyceğiz Merkez Zükûr İbtidâisi'nin kayıtlı 69 öğrencisinden çoğu düzenli olarak okula gelmezken, Merkez İnâs Mektebi'ne sadece 24 öğrenci devam ediyordu. Müfettiş bu durumu, Maarif Encümeninin lakaytlığına bağlamaktadır. Dalaman'a bağlı Bezkise köyü ibtidâisindeki devamsızlık ise köydeki *humma-yı râcia* (dönek humma; fièvre recurrante) (Unat, İhsanoğlu ve Vural, Ankara: 2004: 258) salgınından kaynaklanmıştır. İki devreli karma okulun 37 talebesinden yalnız *devre-i ulâ* dakiler okula gelmektedir (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 7, 8).

Kazadaki okulların eğitim kalitesine bakıldığında Bezkise İbtidâisi'nin diğerlerine nispetle daha iyi olduğu görülmektedir. Zaten Bezkise Muallim Muavini Halid Efendi'nin dışında hiçbir muallim tatbikat derslerine gitmemiştir. Özellikle Merkez Zükûr Mektebi'nin tedrisatı oldukça zayıftır. Başmuallim Muavini Süheyl Efendi'nin derslerinde muhakeme yeteneğini geliştirme yerine bilgileri “içi boş sandık gibi öğrencilerinin kafasına

tıkması”, tatbikat derslerine katılmayan İkinci Muallim Mehmed Efendi’nin de öğretim metodundan bihaber olması okulun eğitim seviyesini dibe çekmiştir. Merkez İnâs Mektebi’nde örnek ders veren müfettiş, okulun muallimesi için “onu ezbercilik batağından kurtaracak bir muallim de yoktur” diyerek bayan öğretmenin acizliğine ve çaresizliğine işaret etmektedir (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 8). Karaman muallim muavini de bu üç öğretmen gibi eski usulde yoluna devam edenlerdendi (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 4).

Ziraat tarlası hazırlama projesinden kazada Merkez Zükûr İbtidâisi faydalanmış olup okula tahsis edilen 15 dönümlük tarlada ıspanak, bakla, sarımsak, buğday ziraatına başladıkları görülmüştür (BOA.MF.HTF.5/32, ek 4, s. 8).

Bodrum Kazası

Bodrum kazasında bulunan 14 ibtidâiden 7’si muallimsizlikten, 1’i muallimi askere alındığından açılammıştır. Tedrisat yapılan 6 mektebin birisi dışındaki tüm öğretmenleri medreselerde tahsil görmüş hocalardan ibaretti. 39 köyü bulunan bu kazada daha 10 mektep açılırsa zorunlu eğitimin uygulanabilecekti. Bu bağlamda daha 18 muallime ihtiyaç vardı (BOA.MF.HTF. 4/7, s. 8).

Bodrum kazasında 1916-1917 ders yılında merkez zükûr ve inâs, Akçaalan, Mumcular ve Karakaya’dan ibaret olmak üzere beş mektep faaldir. Bunlardan Mumcular ve Karakaya birer vekil öğretmenle açılabilmiştir. Bunlar içerisinde tamire muhtaç olan Akçaalan Mektebi’ne para ayrılarak gerekli tamir yapılmıştır. Bodrum Merkez ve Akçaalan mektepleri, sancaktaki mektep müzesi olan okullar arasındaydı. Merkez Zükûr Mektebi muallim muavinleriyle Akçaalan muallim muavini tatbikat dersleri aldıklarından derslerinde geçen seneye oranla büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu muallimlerden Akçaalan İbtidâisi Muallim Muavini Asıf Efendi’nin maaşına zam yapılmak üzere 1918 yılı bütçesine konulması talep edilmiştir. Merkez İnâs Mektebi’nde başmuallime muavinesi ile yeni atanan bir vekil muallime görev yapmaktadır. Ancak muallimelerin ders verme yöntemleri kötüdür (BOA.MF.HTF.5/32, ek 3, s. 3, 4, 6).

Sonuç

Teftiş raporlarına göre Muğla’da 25 ibtidâiden 12’si, Fethiye’de 19’dan 13’ü, Marmaris’te 15’den 9’u, Milâs’ta 21’den 11’i, Köyceğiz’de 12’den 5’i ve Bodrum’da 14’ten 5’i açıktı. Diğer bir tabirle sancaktaki okulların

yarısından fazlası muallim bulunamaması, binaların çürük veya askerler tarafından işgal edilmesi yüzünden kapanmıştır. Bu okullardan bir kaç, bulunabilen vekil öğretmenlerle açılabilmiştir.

Maalesef açık okulların durumu da pek iç açıcı değildir. Okul binalarının çoğu tamirata ve tadilata muhtaç, ders araç-gereçlerinden mahrumdur. Hatta bazı köylerdeki okul binaları yıkılmaya yüz tutmuştur. Halkın ise ne yeni okul inşasına, ne de onarım ve diğer ihtiyaçlarını karşılayabilecek gücü vardı. Devlet bir yandan kıt imkânlarıyla en azından büyük ibtidâilerin binalarını tamir ettirmeye çalışıyor, diğer yandan ülkede çökmüş olan ziraati eğitim yoluyla diriltmek ve okullara gelir sağlamak için halkın yardımıyla tarlalar hazırlıyordu.

Sancakta okula devamsızlık had safhaya ulaşmıştır. Öğrencilerin neredeyse yarısından fazlası okula devam etmiyordu. Bu meselede bazı yerlerde salgın hastalıklar, muallimin, halkın, mülki amirlerin ilgisizliği gibi faktörler rol oynamışsa da asıl etken savaştan kaynaklanan geçim derdidir. Doğal olarak çocuklarının okula devamı hususunda ebeveynlere yapılan uyarılar, geçim derdi karşısında tesirli olamamıştır.

Tedrisatın niteliğine gelince, sancakta birkaç diplomalı muallim dışında ibtidâilerin eğitim kadrosunu ehliyetnameli muallimler oluşturuyordu. Eğitimleri zayıf olan ehliyetnameli muallimlerin ders verme kabiliyetleri oldukça sınırlıydı. Okullarda müfredat takip edilmiyor, dersler klasik metotlarla veriliyor, sıkıcı ve ezberci bir şekilde işleniyordu. Uygulamalı işlenmesi gereken dersler, teorik olarak işlenirken tarih ve coğrafya gibi dersler, öğrenciyi düşünmeye sevk eden bir yoldan ziyade tekrar ve ezbere dayanmaktaydı. Bu durumun bir nebze olsun iyileştirilebilmesi için teftişin yanında tatbikat dersleri devreye sokulmuştur. Her ne kadar tüm gidenlerde müspet sonuçlar alınamasa da bazı muallimlerin tedrisatında eskiye oranla bir ilerleme sağlanmıştır. Keza ehliyetnamelilerin bu kısa kurslarla, bir anda diplomalı öğretmenler seviyesine erişmeleri mümkün değildi.

Savaşın eğitime bir başka etkisi de okullardaki çocuk ve gençlerin yurt savunmasına hazırlanmasına yönelik tedbirlerin devreye sokulmasıydı. Askeri talim ve bilgileri ihtiva eden beden eğitimi ve diğer derslerle genç nesiller, milli duygu ve askeri becerilerle donatılmaya çalışılıyordu. Ülke çapında kurulmaya başlanan gençlik teşkilatlarıyla devlet, orduya destek paramiliter kuvvetleri oluşturmayı hedefliyordu. Bu bağlamda sancakta da Gürbüz Teşkilatının kurulması faaliyetleri hız kazanmıştır.

Neticede devlet, savaşta çökmüş olan eğitimi, ayakta tutabilmek için iyi niyetli bir çaba içerisinde. Ülke genelinde en azından tedarikata devam edilen okullarda teftiş hizmetlerinin ciddiyetle devam etmesi bunun bir göstergesidir. Nitekim olağanüstü şartlar gereği gerçekleşmeyeceği öngörülse de teftiş raporlarında tespitler, eleştiriler, öneriler ve taleplerin yer alması da bunu teyit etmektedir. Tüm bu iyi niyetli çabaya karşın savaş ortamında yaptırım gücü kullanılamadığından nasihatın ve teşvikin ötesinde bir fonksiyonu kalmayan teftişin eğitim sorunlarını çözümedeki rolü de oldukça zayıflamıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Maarif Nezareti Heyet-i Teftişiyeye Fonu (MF.HTF): 4/7; 5/32.*

Araştırmalar, Kitaplar ve Referanslar:

- Akbayar, N. (2003). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, Y. (1994). İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı. *OTAM*, S. 5, s. 1-47.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2013)*, Pegem Akademi, Ankara.
- Alkan, M.Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-1924, Tarihi İstatistikler Dizisi*, C. IV, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Aytekin, H. (1991). *İttihad ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*. Ankara, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Berker, A. (1945). *Türkiye'de İlköğretim I: 1938-1908*, Ankara.
- Düstur (1333). *II. Tertib*. C. V, Matbaa-i Amire (Osmani), İstanbul.
- Erdem, Y. T. (2009). Osmanlı Eğitim Sisteminde Teftiş. *OTAM*, S. 26 (Güz), s.55-91.
- Ergin, O. N. (1942). *Türkiye Maarif Tarihi*, C. IV, Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara.
- Gençoğlu, M. (2012). Erzurum Vilâyeti Maârif Teftişleri (1910). *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, C. 8, S. 16 (Güz), s. 33-60.

- Gençoğlu, M. (2014). 1916 Maarif Teftişlerinde Mamuratülaziz Sancağı'nın İlköğretim Durumu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15/1, (Haziran), s. 159-193.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kodaman, B. (1999). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mahmud Cevad (2001). *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı – XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, haz., Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Nurdoğan, A. M. (2009). II. Abdülhamid Döneminde Rumeli'de Maarifin Teftişi. *OTAM*, S. 26 (Güz), s. 193-220.
- Nurdoğan, A. M (2016). *Modernleşme Döneminde Osmanlıda İlköğretim (1869-1914)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- Özalp, R. (1982). *Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sarısamam, S. (2000). Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri. *OTAM*, S. 11, s. 339-501.
- Soyluer, S. (2006). XX. Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağı'nın İdari ve Nüfus Yapısı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. V/13, (Güz), s. 109-135.
- Su, K. (1974). *Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati (1329). Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu (1946). C.I-II, T.C İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Unat, F. R. (1927). *Maarif Düsturu*, C. I, Maarif Vekâleti, İstanbul.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara
- Unat, E. K., İhsanoğlu, E. ve Vural, S. (2004). *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Yamak Ateş, S. (2012). *Asker Evlatlar Yetiştirmek, II. Meşrutiyet Döneminde Beden Terbiyesi, Askeri Talimler ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.